

КГ

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
ДУ НДІ соціально-трудових відносин Міністерства соціальної політики України
Головне управління економіки, Головне управління праці і соціального захисту
Луганської обласної державної адміністрації
Львівський національний університет імені Івана Франка
Луганський інститут післядипломної педагогічної освіти
Луганське відділення Українського географічного товариства

СУСПІЛЬНО-, ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 75-річчю утворення кафедри географії
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

17 – 19 жовтня 2011 року

Луганськ 2011

УДК [911.2+911.3](06)
ББК 26.82я43+65.04я43
С90

Редакційна колегія:

Шищенко П. Г. – доктор географічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;
Топчівс О. Г. – доктор географічних наук, професор;
Іщук С. І. – доктор географічних наук, професор;
Доценко А. І. – доктор географічних наук, професор;
Гукалова І. В. – доктор географічних наук, професор;
Ковальчук І. П. – доктор географічних наук, професор;
Мельник С. В. – кандидат економічних наук;
Мельник І. Г. – кандидат географічних наук, доцент.

С90 Суспільно-, фізико-географічні та геоекологічні проблеми старопромислових районів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченій 75-річчю утворення кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (17 – 19 жовтня 2011 р., м. Луганськ) / відп. ред. І. Г. Мельник. – Луганськ : Вид-во „ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 208 с.

У збірнику матеріалів конференції розглядаються актуальні суспільно-, фізико- та геоекологічні проблеми розвитку районів давнього промислового освоєння.

Для викладачів вищих закладів освіти, науковців і фахівців, аспірантів, студентів, учителів.

Тексти подаються мовою оригіналу та в редакції авторів

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за добір, точність наведених фактів, цифр, цитат, власних імен, повноту і достовірність наведених матеріалів, посилань та інших відомостей.

УДК [911.2+911.3](06)
ББК 26.82я43+65.04я43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 30 вересня 2011 р.)*

© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Олійник Я. Б.</i> Особливості формування географічного наукового потенціалу України.....	6
<i>Ковальчук І. П., Ковальчук А. І.</i> Актуальні завдання історико-географічних досліджень регіонів України.....	10
<i>Денисюк Г. І.</i> Старопромислові райони – провісники формування антропогенної ландшафтної сфери землі.....	12
<i>Гукалова І. В.</i> Старопромислові регіони: підходи до визначення і проблеми розвитку в контексті якості життя населення.....	14
<i>Мельник І. Г.</i> Старопромислові райони: типологічні риси та класифікація.....	17
<i>Немець К. А., Немець Л. М.</i> Проблеми дослідження старопромислових регіонів України як складових національної соціогеосистеми.....	23
<i>Лакомова Е. И.</i> Фактор проблемності розвитку старопромислових регіонів ресурсного типу.....	27
<i>Топчів О. Г.</i> Проблеми геопланувальної організації гірничопромислових регіонів.....	31
<i>Кисельов Ю. О.</i> Про місце старопромислових регіонів у людському геопросторі (на прикладі Донбасу).....	36
<i>Наконечна Г. В., Книш М. М.</i> Економічна безпека регіону як об'єкт дослідження суспільної географії.....	38

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВА СТАРПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Лісовський С. А., Лісовська О. Л.</i> Проблеми збалансованого розвитку регіонів України в умовах міжнародної економічної інтеграції.....	41
<i>Іщук С. І., Гладкий О. В.</i> Суспільно-географічні дослідження економічної ефективності розвитку Донецького старопромислового району.....	45
<i>Жадан В. І.</i> До питання про періодизацію процесу господарського освоєння території сучасної Луганської області.....	50
<i>Дячевська Л. П.</i> Вплив міжнародних економічних конфліктів на розвиток регіону.....	52
<i>Савчук І. Г.</i> Рекомендації щодо оптимізації розвитку експортоорієнтованих галузей України з видобування корисних копалин.....	58
<i>Матросов В. Д., Овчарова І. М.</i> Реструктуризація вугільної галузі в старопромислових районах: проблеми та перспективи.....	61
<i>Ключко Л. В., Телебенева Є. Ю., Самойлов О. М.</i> Суспільно-географічні особливості машинобудування старопромислового регіону (на прикладі Луганської області).....	64
<i>Дудкіна Г. Є.</i> До питання інвестиційного розвитку старопромислових районів.....	69
<i>Базай В. В.</i> Реструктуризація в контексті поетапного розвитку Єврорегіону „Донбас”.....	71
<i>Іванов Є. А., Козак Т. І.</i> Історико-географічні аспекти освоєння мінеральних ресурсів Карпатського регіону України у 1919–1939 роках.....	73

<i>Моштакова Н. В., Єфименко В. І.</i> Інноваційний розвиток сфери культури у старопромисловому регіоні.....	77
<i>Вірченко П. А., Слоньова Т. І.</i> Освітній комплекс Луганщини: особливості галузевої, функціональної та територіальної структури.....	81
<i>Лажник В. Й., Майстер А. А.</i> Особливості територіальної диференціації рівня сільськогосподарської освоєності території Волинської області.....	85
<i>Влах М. Р., Ментух Н. Р.</i> Територіальна організація аграрного землекористування Львівської області.....	90

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ, ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ЕКІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Немець К. А., Яновська О. О.</i> Проблеми ринку праці України та можливі шляхи їх подолання.....	93
<i>Петрук С. Л.</i> Ринок праці України та регіональні особливості старопромислових районів.....	97
<i>Мельник С. В., Коропець П. М.</i> Зарубіжний досвід соціального захисту населення під час реструктуризації вугільної галузі.....	101
<i>Мельник І. Г., Шевченко М. Г.</i> Вплив міграції населення на формування трудового потенціалу Луганської області.....	105
<i>Ситник О. І., Дериземля Н. О.</i> Оцінка рівня соціально-економічного розвитку смт Завалля Гайворонського району Кіровоградської області.....	111
<i>Гаврюшенко Г. В.</i> Особливості інвалідизації населення старопромислового району (на прикладі Луганської області).....	115
<i>Гасвська Н. С.</i> Соціальні проблеми старопромислових районів як фактор поширення бідності (на прикладі Луганської області).....	119
<i>Нємець Л. М., Заволока Ю. Ю., Сєгіда К. Ю.</i> Міграційні процеси населення Харківської області.....	122
<i>Мезенцев К. В., Мезенцева Н. І.</i> Трансформації громадських центрів в урбанізованих регіонах України.....	125
<i>Мозговий А. А.</i> Особливості урбанізаційних процесів у старопромислових районах України на прикладі Донбасу.....	127
<i>Заваріка Г. М.</i> Стратегічні напрями удосконалення Луганської регіональної системи розселення.....	131
<i>Доценко А. І.</i> Сільське розселення в Луганській області: суспільно-географічний аспект.....	135
<i>Заставецька Л. Б.</i> Основні напрями трансформації локальних систем розселення в сучасних умовах.....	138
<i>Яворська В. В.</i> Генетична типологія малих міст регіону Українського Причорномор'я.....	140
<i>Кушнір Л. М., Шевчук С. М.</i> Географічні особливості заселення території Полтавщини.....	143

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Сонов Д. С.</i> Зміни структури землекористування в Луганській області в зв'язку з процесами роздержавлення та приватизації землі.....	147
<i>Гавриленко О. П.</i> Гірничопромислові природно-технічні геоекосистеми старопромислових районів та їх вплив на природне середовище.....	148

<i>Д. Мельничий С. А.</i> Екологічна ситуація у великих містах старопромислових регіонів.....	153
<i>Калельова О. О., Сопов Д. С.</i> Екологічна оцінка ерозійної враженості земель Луганщини через площинний змив.....	157
<i>Бабусова Н. В., Прядка І. А.</i> Агроекологічна оцінка ґрунтів Луганської області.....	160
<i>Мадмазиненко С. П., Манічев В. Й.</i> Результати мікроморфологічного дослідження сучасного ґрунтового покриття в районі колишніх розробок поліметалічних руд біля с. Нікольна Тарасівка.....	164
<i>Семеник Л. Л., Зарубіна А. В.</i> Сучасні геоекологічні проблеми території Кіровоградської області.....	169
<i>Петренко О. М.</i> Криворіжжя: антропогенні зміни природних ландшафтів в століття (1889 – 2000).....	171
<i>Крижанівський М. О.</i> Динамічні зміни ландшафтів у результаті гірничо-видобувної діяльності (на прикладі м. Комсомольська).....	173
<i>Жидік О. В., Жидік В. Д.</i> Вплив мінералізації шахтних вод на стан підземних вод старопромислових міст.....	176
<i>Савгородская Е. Н., Овчарова А. Ю.</i> Причины экологических кризисов Волго-Ахтубинской низины в современных социально-экономических условиях.....	180
<i>Шевалева Л. Г., Фаргал А. М.</i> Основные принципы разработки природоохранных карт территорий.....	182

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ В СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНАХ

<i>Гресубенко О. М.</i> Суспільно корисна діяльність як форма організації природничого краєзнавства в загальноосвітніх закладах старопромислових районів.....	185
<i>Гурокіна Г. О.</i> Про конструювання нових педагогічних систем в туристичній освіті.....	187
<i>Жерліцин С. О.</i> Інноваційна діяльність Луганського ОІППО щодо формування екологічної компетентності учнівської молоді Донбасу.....	190
<i>Кірючко Л. В., Кулешова Г. О., Ницца О. С.</i> Суспільно-географічні аспекти культурної ландшафти Харківщини.....	195
<i>Ларіловська Г. І.</i> Популярні та маловідомі об'єкти туризму Приазов'я.....	198
<i>Жерліцин Н. С.</i> Роль лісових екзотів у поліпшенні екологічної ситуації та розвитку рекреаційного туризму в Донбасі.....	200
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	204

production theory), „невиконаного контракту” (the contract failure theory), „контролю стейкхолдерів” (the stakeholder control theory) [13].

4. *Комплекси*, що охоплюють різні аспекти й сторони культурного обслуговування.

Інноваційна культурна діяльність має забезпечити привабливість і конкурентоспроможність сфери культури, її стабільний розвиток і прогрес, підняти на якісно новий рівень процес надання послуг культурного й інформаційного призначення, урізноманітнити їх перелік тощо.

Література

1. Аванесова Г. А. Сервисная деятельность: историческая и современная практика, предпринимательство, менеджмент: [учеб. пособ. для студ. вузов] / Галина Алексеевна Аванесова. – [2-е изд., испр. и доп.] – М.: Аспект Пресс, 2007. – 319 с. 2. Веселовська О. Є. Стратегічні орієнтири інвестиційного розвитку старопромислових регіонів / О. Є. Веселовська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5 (95). – С. 185–189. 3. Глонти К. М. Старопромышленный регионы: проблемы и перспективы развития. Проблемы федерализма / К. М. Глонти // Регионология. – 2008. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://regionsar.ru/node/197?page=0,2>. 4. Жежнич П. І. Структурна та формальна моделі віртуального музею / П. І. Жежнич, Ю. В. Ришковець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/ISM/2008_631/12.pdf. 5. Закон України № 74/98-ВР від 04.02.1998 р. „Про Національну програму інформатизації”: за станом на 30.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. 6. Ковтун В. Д. Перспективи розвитку парків культури і відпочинку України у вимірах історичного процесу [Електронний ресурс] / Віра Дмитрівна Ковтун. – К.: Український центр культурних досліджень. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_6_6.php. 7. Концепція Державної цільової програми інноваційного розвитку української культури на 2009-2013 рр.: проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/129791>. 8. Лях А. В. Реструктуризация старопромышленных регионов: зарубежный опыт и возможности его применения / А. В. Лях [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2007_4/1661.pdf. 9. Моштаківа Н. В. Фактори розвитку комплексу культури регіону / Наталія Володимирівна Моштаківа // Регіон-2009: суспільно-географічні аспекти: 36. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців (Харків, 23–24 квіт. 2009 р.) / [гол. редколегії К. А. Немець]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 154–157. 10. Теоретичні основи інноваційних процесів в галузі культури і мистецтв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/10387>. 11. Технічні засоби державних бібліотек Луганської області на 01.01.2010 р. // Бібліотечна система Луганської області в 2009 р.: статистичні дані відділу наукового аналізу та розвитку бібліотек Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. М. Горького / [зав. відділом П. В. Аксьонова]. 12. Тітова Н. Роль і місце публічних бібліотек у побудові інформаційного суспільства: окремі аспекти, досвід та першочергові завдання / Н. Тітова // Бібліотечна планета. – 2008. – № 2 (40). – С. 3–6. 13. Тульчинський Г. Л. Менеджмент в сфері культури: [учеб. пособ.] / Г. Л. Тульчинский, Е. Л. Шекова. – [4-е изд., испр. и доп.]. – Санкт-Петербург: Издательство „Лань”; Издательство „ПЛАНЕТА МУЗЫКИ”, 2009. – 528 с.

УДК [911.375.62:37] (477)

*П. А. Вірченко, к. г. н., вчит.-метод.
Кремінська ЗОШ № 2, Луганська обл.*

*Т. І. Слоньова, к. г. н., доц.
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ОСВІТНІЙ КОМПЛЕКС ЛУГАНЩИНИ: ОСОБЛИВОСТІ ГАЛУЗЕВОЇ, ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ

Регіональний освітній комплекс є однією з важливих ланок усього суспільно-географічного комплексу будь-якої території. Розвиток суспільства потребує постійного розширення та різноманітнення видів і форм освітньої діяльності, а це, у свою чергу, призводить до всебічного врахування місцевих чинників, трансформацій їх галузевої, функціональної та територіальної структур.

Бурхливий індустріальний розвиток на території сучасної Луганщини, особливо у 20-30-і та 50-60-і роки ХХ ст., обумовили і формування тут специфічного освітнього комплексу, головним завданням якого було не лише надання можливості отримати певний рівень освіти, а і конкретну фахову підготовку, професію, особливо з тих спеціальностей, які були вкрай необхідні для

задоволення потреб власного регіону.

Географічні дослідження освітянської галузі в попередні роки на Луганщині практично не проводилися. Слід також відзначити, що за умов значних соціально-економічних перетворень в Україні останніх двох десятиліть в усіх галузях освіти відбулися значні зміни. Отже, саме це і обумовлює актуальність нашого дослідження. Його мету ми вбачаємо в тому, щоб зробити аналіз галузевої, функціональної та територіальної структури сучасного освітнього комплексу та виявити особливості його формування.

За роки існування Луганщини, як адміністративної області на карті України, тут утворився не лише потужний промисловий, а й освітній комплекс (ОК). Сьогодні він один з найбільших на Україні. При питомій вазі Луганської області в загальній чисельності населення України 5,0 %, тут навчаються 4,1 % учнів загальноосвітніх навчальних закладів (ЗОШ), 7,0 % – учнів професійно-технічних закладів (ПТНЗ), 4,7 % студентів вищих навчальних закладів (ВНЗ) I-II рівнів акредитації (р. а.) та 4,1 % студентів ВНЗ III-IV р. а. [5, с. 441–456].

Основи сучасного освітнього комплексу були закладені ще в другій половині XIX – на початку XX ст. Саме у той час і були засновані перші школи, які давали початковий рівень освіти. В основному, це були церковно-парафіяльні та початкові школи, які відкривали земства [1, с. 287]. У кінці цього періоду з'являються такі навчальні заклади, як гімназії, училища. У 1914 році з 983 шкіл на території нинішньої Луганської області було лише 14 закладів, які можна було б порівняти з семирічними чи середніми школами [1, с. 187].

Професійно-технічна освіта регіону розпочалася з часів відкриття гірничих шкіл при Луганському чавуноливарному заводі та Лисичанському руднику. Пізніше, для задоволення потреб зростаючого промислового виробництва, було відкрито ремісничі училища, робітничі школи. На підприємствах існувала система профтехучнівства. Таким чином, професійно-технічне навчання існувало до революції у невеликих масштабах і практично не готувало фахівців середньої та вищої ланок.

Другий період розвитку ОК Луганської області розпочинається з 1920 р. і тривав до початку Великої Вітчизняної війни. Це були часи відбудови порушеного революційними подіями та громадською війною господарства, бурхливого індустріального розвитку краю, формування і розширення мережі освітніх закладів. Перші роки цього етапу були дуже складними і напруженими для розвитку освітнього комплексу: розруха, відсутність коштів, приміщень, необхідних підручників, нестача вчителів. Спочатку функціонування шкільної освіти відбувалося за рахунок коштів територіальних громад, батьків дітей. З 1924 р. шкільну освіту в повному обсязі було переведено на бюджетне фінансування. Шкільна мережа зростає дуже високими темпами. До 1929 р. вона збільшилася більш, ніж у 2 рази. Але тільки половина випускників початкової школи на той час могли продовжити навчання в семирічних школах. У 30-і роки продовжувався подальший бурхливий розвиток шкільної освіти на території області. На початок 1940-1941 навч. р. кількість учнів у порівнянні з 1927 р. збільшилася майже в 3 рази, а чисельність учнів у середніх школах перевищила їх кількість у початкових та семирічних. Це свідчило про те, що основним типом загальноосвітніх навчальних закладів у Луганській області стають середні школи. Усього за 1921–1940 рр. кількість шкіл зросла в 4,6 рази, а чисельність учнів у них – в 11,2 р. [2, с. 188].

Починаючи з 20-х рр. XX ст. значно зростає увага держави до професійно-технічної освіти. Індустріалізація краю вимагала прискореного розвитку мережі професійно-технічних закладів. Створювалися школи фабрично-заводського учнівства, професійно-технічні курси, професійні, у т. ч. сільськогосподарські школи. Уже на кінець 20-х рр. у регіоні функціонує розгалужена мережа закладів професійно-технічної освіти. Так, у 1927–1928 навч. р. на Луганщині працювали 56 таких закладів, з яких було: 10 профшкіл, 4 вечірніх профшколи, фабзавучі, 11 гірпромучів, індивідуальні бригади учнівства (4), заводські довготермінові курси (4), гірничі довготермінові курси (3), короткотермінові курси бухгалтерів та машинопису (5), гірничі курси (9). Загальна кількість учнів цих шкіл становила близько 6 тис. осіб [1, с. 304].

У цей же період на Луганщині починає формуватися мережа середніх спеціальних навчальних закладів. Уже в середині 20-х рр. в області працювали 6 таких закладів: 2 вечірніх робітничих технікуми (Лисичанськ, Луганськ), педагогічний (Старобільськ), будівельний, сільськогосподарський та кооперативний (усі в Луганську) технікуми. Ці заклади мали невелику кількість учнів (близько 880), але більшість з них (4/5) навчалися в таких, що мали промисловий профіль.

Поява професійної та вищої освіти на Луганщині безпосередньо пов'язана з розвитком промислового виробництва, та його специфікою (вуглевидобуток, чорна металургія). Разом з тим, як і будь-який індустріальний регіон, Луганщина відчувала потребу в спеціалістах галузеві освіти,

сільського господарства. У березні 1921 р. було відкрито Робітничий факультет (пізніше Університет), який готував кваліфікованих робітників за трьома напрямками: суспільствознавчим, індустріальним та хіміко-біологічним. На його базі із залученням кадрового потенціалу Старобільського учительського технікуму було відкрито (1923 р.) перший вищий педагогічний заклад Донбасу – Донецький інститут народної освіти (ДІНО). У 1929 р. сільськогосподарський технікум було перетворено в державний сільськогосподарський інститут. Прискорений розвиток машинобудування та вугільної промисловості обумовили створення в Луганську машинобудівного, а в Алчевську гірничо-металургійного інститутів.

Отже, за період з 1920 по 1941 рр. на Луганщині була сформована широка мережа загальноосвітніх шкільних закладів, яка в цілому відповідала існуючій системі розселення населення регіону. Відповідно до його промислової спеціалізації та потреби в кваліфікованих працівниках була створена значна кількість професійно-технічних закладів. Освітній комплекс доповнила ще одна ланка, а саме. – середня спеціальна та вища освіта, яка була націлена як на фахову підготовку інженерів, учителів, спеціалістів сільського господарства, так і на формування значного загону нової радянської інтелігенції.

У післявоєнний період ОК Луганщини продовжував розвиватися й зміцнюватися. У ньому відбувалися значні динамічні та структурні зміни. Розширювалася мережа навчальних закладів, зміцнювалася їх матеріально-технічна база, збільшувалася чисельність учнів, слухачів, студентів. У середині 80-х років освітню діяльність в області здійснювали 852 школи усіх типів, у яких навчались 370,3 тис. учнів, і працювали 20,4 тис. вчителів. Значною була мережа вечірніх (39) та заочних (18) шкіл.

У цей же час значно розширювалася мережа професійно-технічних закладів. Так, у 1985-86 навч. році підготовку кваліфікованих робітників у Луганській області здійснювали 101 середнє ПТУ, 32 з яких були будівельні, 25 гірничі, 9 – забезпечували підготовку металістів та робітників машинобудівної галузі, 5 – хімічних торгівельно-кулінарних, 2 – легкої промисловості, 3 побутових, 1 – електротехнічне, 1 – промислового зв'язку, 1 – залізничного транспорту, 1 – радіомонтажне, 1 – металургійне, 10 – сільського господарства. Крім того, у цей час в області працювали 9 ПТУ при виправничо-трудоустановках і 1 спеціальне ПТУ. У професійно-технічних училищах здійснювалася підготовка робітників за 168 професіями для 22 міністерств і відомств. Загальний контингент учнів у системі профтехосвіти становив близько 50 тис. осіб. За кількістю професійно-технічних закладів Луганщина знаходилася на другому місці після Донецької області й мала їх в 2 рази більше, ніж такі індустріальні області, як Запорізька та Харківська [1, с. 331–332].

Значні зміни відбувалися в сфері середньої спеціальної освіти. Тільки за 1960-1985 рр. мережа цих закладів збільшилася з 22 до 38. Чисельність учнів у них також збільшилася у 2,4 рази і становила у 1985 р. 45 тис. осіб. Індустріальний профіль області обумовлював те, що близько 61 % учнів навчалися в закладах, які відносилися до галузей промисловості та будівництва [2, с. 185].

У цей же період розширювалася мережа ВНЗ. У 1956 р. в Луганську було відкрито медичний інститут, який тільки за перші 10 років існування випустив 1500 лікарів. З кінця 60-х років у Луганську почав працювати філіал Донецького інституту радянської торгівлі. У місті Рубіжне почав діяти філіал Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту. У 60-80-і рр. у Луганську функціонувало Вище авіаційне училище штурманів імені пролетаріату Донбасу. Значно збільшується в цей період і чисельність студентів та учнів середніх спеціальних навчальних закладів. Так, якщо на початку 50-х рр. в останніх навчалось 18,5 тис. учнів та 8,2 тис. студентів, то на середину 60-х рр. їх чисельність відповідно зросла у 1,9 та у 3,6 рази [2, с. 191]. На кінець 80-х рр. середню спеціальну освіту в області вже отримували майже 40 тис., а вищу – 32,6 тис. осіб [5, с. 454–456].

Проте, незважаючи на значні успіхи розвитку вищої освіти в регіоні, за деякими показниками Луганщина поступалася іншим областям України. Так, наприклад, за чисельністю фахівців з вищою та середньою спеціальною освітою область посідала лише 5 місце в Україні, а їх питома вага серед усіх працюючих становила 4–6 %. У розрахунку на 1000 осіб населення вищу освіту в Україні в 1970 р. мали 40 осіб, а в Луганській області – лише 32 особи, що було значно менше, ніж у таких індустріальних областях як Донецька, Запорізька, Дніпропетровська, Харківська, а також ніж у Вінницькій області [1, с. 361]. Для галузевої структури вищої освіти була притаманна незбалансованість між гуманітарними та технічними спеціальностями. Так, наприклад, у 1971 р. серед студентів, що вступили на перший курс ВНЗ, більше 70 % обрали спеціальності галузей промисловості та будівництва [1, с. 365].

Однак слід зазначити, що в кінці 80-х рр. ОК Луганщини досягнув свого максимального розвитку за усі післявоєнні роки. Тут діяли 5 ВНЗ, 38 технікумів, 119 ПТУ, 795 середніх шкіл та

численна мережа позашкільних освітньо-виховних закладів.

Часом значних випробувань для освітнього комплексу Луганщини стають 90-і роки ХХ – перші роки ХХІ ст. Він зазнає масштабних кількісних та якісних змін. Ускладнюється функціональна, змінюються галузева та територіальна структури окремих складових ОК Луганщини. Відбувається реорганізація інститутів в університети, впроваджуються нові спеціальності, відкриваються нові ВНЗ. Так, машинобудівний інститут було реорганізовано в Східноукраїнський національний університет імені В. Даля (1993 р.), державний педагогічний інститут – у національний педагогічний університет (2003 р.), а пізніше (2008 р.) – у національний (класичний). Сільськогосподарський інститут став національним аграрним університетом (2002 р.). У Луганську було відкрито нові ВНЗ: державний університет внутрішніх справ МВС України, державний інститут культури та мистецтв, державний заклад „Луганський інститут праці і технологій”. В Алчевську було створено Вищу школу бізнесу – інститут економіки та бізнесу.

Таким чином, ОК Луганщини сьогодні – це складне поліструктурне утворення, у якому можна виділити декілька ланок: управлінську, загальноосвітню, професійно-технічну та вищу освіту. Функції управління в межах Луганської області виконують управління освіти і науки Луганської облдержадміністрації та відповідні районні (17) та міські (14) відділи освіти.

Найбільш чисельною ланкою за кількістю закладів є загальноосвітня. До неї входять: 522 дитячих дошкільних закладів (ДДЗ), 780 загальноосвітніх шкіл (ЗОНІ) I-III ступенів, такі нові типи навчальних закладів як гімназії (44), ліцеї (12), 1 колегіум, 33 навчально-виховних комплексів (НВК) та 108 позашкільних закладів спеціалізовані школи-інтернати та мережа позашкільних закладів. В області також працюють 5 загальноосвітніх, 3 санаторних, 7 спеціальних, 7 допоміжних шкіл-інтернатів, 2 дитячих будинки [3, с. 26]. Територіальна мережа цих закладів найбільш розгалужена, відповідає розселенню населення й розміщена в переважній більшості населених пунктів області.

Демографічні процеси, які відбуваються на Луганщині упродовж останніх 20 років, безумовно, вплинули на зміни чисельності учнів ЗОШ та дошкільнят. Так, на початок 2009-2010 навч. р. в області було 186 тис. учнів ЗОШ, що в 2 р. менше, ніж у 1990-1991 навч. р. [5, с. 446]. Їх питома вага в загальній чисельності учнів країни помітно знизилася (з 5,3 % до 4,1 %).

Професійно-технічну освіту молоді забезпечують професійно-технічні заклади. Станом на 1 січня 2007 року вона була представлена 78 навчальними закладами, які мають загальний контингент 32,6 тис. учнів і складається з 9 ПТУ, 11 ВПУ, 1 училище-агрофірми, 52 професійних ліцеїв, 6 філій, 5 навчальних центрів при виправних колоніях [3, с. 85]. На початок 2010 р. чисельність учнів ПТНЗ 29,5 тис. осіб, що значно менше, ніж у 1990 р. (47,9 тис. осіб). Питома вага чисельності учнів професійно-технічної освіти Луганщини в Україні залишається досить значною (7 %), хоча в порівнянні з 1990 р. (7,3 %) вона дещо зменшилася [4, с. 29, с. 437].

Останніми роками в Україні склалася багаторівнева вища освіта, яка має такі освітньо-кваліфікаційні рівні: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, та магістр. У Луганській області вона представлена 29 ВНЗ I-II рівнів акредитації, з яких 8 мають медичний, 4 – гірничий, 5 – машинобудівельний, 2 – індустріально-педагогічний, 4 – економічний, 2 – естетично-культурний, 2 – будівельний профілі, а також 9 ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Контингент студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації за 1999-2006 рр. в Луганській області зріс на 72,6 % і становив 121,1 тис. осіб. Це збільшення контингенту відбувалося за рахунок ВНЗ III-IV рівнів акредитації (у 2,1 рази). У ВНЗ I-II рівнів акредитації у 2006 р. у порівнянні з 1999 р. відбулося невелике зменшення чисельності студентів (на 5,7 %). Серед форм навчання переважає денна (55,8% від загального контингенту), але останніми роками питома вага студентів, що навчаються на заочних відділеннях помітно збільшувалася (з 28,9 % у 1999 р. до 43,7% у 2007 р.) [3, с. 89]. За останні 20 років помітно змінилося співвідношення між чисельністю студентів ВНЗ I-II та III-IV р. а. Так, з 1990 р. по 2010 р. загальна чисельність студентів ВНЗ I-II р. а. значно скоротилася з 40,0 до 16,8 тис. осіб), а у ВНЗ III-IV р. а. – навпаки, майже в 3 рази (з 32,6 до 92,4 тис. осіб) збільшилася [5, с. 454-456].

Відбулися зміни також у структурі освітніх послуг Луганщини, яка довгий час готувала фахівців, головним чином, з урахуванням потреб тільки власного регіону (гірників, металургів, машинобудівників, лікарів, учителів, спеціалістів сільського господарства). Зараз, за умов реструктуризації господарського комплексу, ОК Луганщини має забезпечити отримання якісної освіти нових для регіону спеціальностей (менеджери, дизайнери, юристи, екологи, журналісти, фахівці галузях туризму, готельного бізнесу, теле- та кіномистецтва, садово-паркового господарства тощо. Але збільшення кількості спеціальностей у ВНЗ відбувається, на жаль, без реального урахування можливостей працевлаштування і не завжди дозволяє їх випускникам отримати перше

робоче місце за фахом. Впровадження нових спеціальностей не завжди узгоджується на регіональному рівні, деякі спеціальності дублюються. Наприклад, спеціальності „Екологія” та „Туризм” було відкрито в трьох ВНЗ Луганської області. Отже, певні кількісні зміни в окремих ланках ОК обумовили появу якісно нових проблем.

Динамічні та структурні зміни, які відбувалися в ОК Луганської області, особливо останніми десятиліттями, безумовно, змінювали і його територіальну структуру. Особливо це стосується чотирьох найбільших університетів області. Наприклад, до ЛНУ імені Тараса Шевченка увійшли Брянківський технологіко-економічний технікум, Лисичанський та Стаханівський педагогічні коледжі, Рубіжанський політехнічний коледж, Ровеньківська філія. До складу Східноукраїнського національного університету імені В. Даля входять Луганський коледж СНУ, Технологічний інститут з хіміко-механічним технікумом у м. Северодонецьк і Рубіжанською філією СНУ. До складу Луганського національного аграрного університету входять політехнічний коледж ЛНАУ, Слов'яносербський сільськогосподарський технікум та Старобільський державний технікум [3, с. 126]. Усього на території Луганської області в 17 населених пунктах діють 44 структурні підрозділи ВНЗ III-IV рівнів акредитації, з яких 26 підпорядковані ВНЗ Луганської області, а 18 – ВНЗ інших областей. Майже половина останніх підрозділів функціонує в Луганську (10), крім цього, вони є у Свердловську (2), у Стаханові, Старобільську, Первомайську, Краснодоні, Красному Лучі, Антрациті [3, с. 126].

Усі зміни, що відбувалися в ОК Луганської області за роки його існування свідчать про те, що його розвиток перейшов на якісно новий рівень, а його значення і роль, як обслуговуючого потреби населення в освіті, значно змінилися в умовах формування суверенної національної держави з ринковою економікою. Тому усі подальші трансформації структури ОК та зміни його впливу на суспільний розвиток в умовах старопромислового регіону, що відбуваються у наш час, безумовно, потребують його подальшого глибокого та всебічного вивчення.

Література

1. Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону в ХХ ст. / В. С. Курило. – Луганськ : ЛДПУ, 2000. – 460 с. 2. Луганская область за 50 лет. Сборник статистических материалов. – Донецк : Статистика, 1967. – С. 186–197. 3. Освіта Луганщини. Статистичний збірник, 2006. – Луганськ : управління освіти і науки Луганської обласної державної адміністрації, 2007. – 127 с. 4. Статистичний щорічник Луганської області за 2009 р. – Луганськ : Головне управління статистики в Луганській області, 2010. – С. 428–460. 5. Статистичний щорічник України за 2009 р. – К. : Державний Комітет статистики, 2010. – С. 441–456.

УДК 911.3(477.82):63

*В. Й. Лажнік, к. г. н., доц.,
А. А. Майстер, студ.*

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РІВНЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВОЄНОСТІ ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливим елементом аналізу особливостей розвитку сільськогосподарського виробництва будь-якого регіону є аналіз параметрів сільськогосподарської освоєності території. Волинська область належить до ареалів історичного розвитку агровиробництва на території України. Значні зміни у структурі сільськогосподарського землекористування Волинської області відбулися у другій половині ХХ ст., коли на значних площах заболочених і малопродуктивних угідь проводився комплекс різнопланових меліоративних заходів із метою покращення родючості земель та залучення їх до сільськогосподарського обігу, що вплинуло на рівень сільськогосподарської освоєності території області й збільшення частки сільськогосподарських угідь у загальній площі території. Зміни в аграрному виробництві, які пройшли за роки незалежності, зумовили спад обсягів сільськогосподарського виробництва та ефективності використання земельних ресурсів. Тому певний інтерес викликають результати дослідження рівнів сільськогосподарської освоєності районів області, оскільки він відображає ступінь використання умовного природно-ресурсного простору, ступінь насиченості певної території видами й об'єктами сільськогосподарської діяльності суспільства і виступає одним із аспектів процесу господарського освоєння будь-якої території. До сьогодні дослідженням оцінки рівня сільськогосподарської